

ponavljaju, što je trebalo izbjeći. Isto se odnosi na spisak literature. Prosječnom čitaocu ostaje dilema po kojoj osnovi je autor poredao sve spomenute ličnosti u knjigama. Iščitavanjem se vidi da se radi o hronologiji zasnovanoj na godištima smrti opisanih ličnosti, što je trebalo jednom rečenicom navesti u uvodnom poglavlju. Pelidija u

predgovoru druge knjige najavljuje i treću knjigu o historičarima koji su se djelimično bavili osmanskim periodom. Kako su u prve dvije knjige izostali zaključci, objavljivanjem treće knjige u perspektivi i zaokruživanjem cjeline, trebalo bi na kraju zaključiti cjelokupan tematski okvir.

Adis Zilić

Mario Katić, *Domorodci i gospodari. Historijsko – antropološka studija stvaranja bosanskohercegovačkog grada Vareša*. Sarajevo, Zagreb: Buybook, 2020, 144.

Mario Katić, etnolog, kulturni antropolog i historičar sa Sveučilišta u Zadru, značajan dio svog istraživačkog rada posvetio je temama iz rodne mu Bosne i Hercegovine, fokusirajući se prvenstveno na lokalne etnografije gradova kao što su Usora, Brčko i Novi Travnik, a tu praksu nastavio je i sa prvom samostalnom studijom posvećenoj još jednom bosanskohercegovačkom gradu – Varešu. Knjiga *Domorodci i gospodari* je, kako to i u podnaslovu piše, historijsko-antropološka studija bazirana prvenstveno na rukopisima dvojice

“domorodaca”, Mije Žuljića i Josipa Tokmačića, a koji daju važna svjedočanstva o transformaciji Vareša u različitim historijskim periodima.

Autor prvog rukopisa, Mijo Žuljić, piše niz izvještaja za Jugoslovensku akademiju znanosti i umjetnosti u Zagrebu o životu u Varešu početkom XX stoljeća, kada ovaj gradić doživljava intenzivnu transformaciju usljed prve faze industrijalizacije ovog kraja. Pod Žuljićevim utjecajem još jedan “domorodac” iz Vareša, Josip Tokmačić, nastavlja opisivanje promjena kojima je bio

izložen vareški kraj zaključno sa sredinom XX stoljeća. Podaci iz ova dva rukopisa Katiću su poslužili kao osnova interpretacije i pokušaja analiziranja procesa transformacije jedne male zanatske varoši u moderno industrijsko urbano središte. Važno je naglasiti da se u fokusu Katićeve studije nalazi proces transformacije Vareša tokom austrougarske uprave kroz prizmu postkolonijalnih interpretacijskih okvira.

Strukturu knjige čine tri uvodna poglavlja, u kojima autor opisuje “put nastanka” publikacije (*Domородci i gospodari: uvod*), određuje teorijski okvir iznesenih interpretacija (*Etnografija, historijska antropologija te arhivski obrat*), te daje političko-društveni kontekst u kojem su se nalazili Bosna i Hercegovina, a naročito njeni gradovi, na prijelazu iz XIX u XX stoljeće (*Bosanskohercegovački gradovi krajem 19. i početkom 20. st.: političko-društveni kontekst*). U naredna dva poglavlja autor prezentira opise i zapažanja o Varešu iz pera Mije Žuljića i Josipa Tokmačića, nakon čega u poglavlju *Domородci i gospodari: analiza* daje svoju interpretaciju podataka iz navedenih rukopisa. Ova tri poglavlja su srž same studije čiji je cilj dati novi uvid

u transformaciju kroz koju je prošao, ne samo Vareš nego i brojni drugi gradovi u Bosni i Hercegovini (poput Zenice, Bugojna, Tuzle, Prijedora, itd) tokom austrougarske uprave. Međutim, ono što Vareš čini drugačijim od ostalih gradova su, između ostalog, ova dva sačuvana rukopisa, koja predstavljaju rijetko svjedočanstvo savremenika tih procesa i zahvaljujući čijem pisanom tragu imamo mogućnost boljeg razumijevanja istih. Poseban značaj ovih rukopisa, a naravno i Katićeve knjige, možemo vidjeti u opisima pojedinih procesa, koji nisu bili isključivo vezani za Vareš, nego su se istovremeno i po istim principima odvijali i u drugim gradovima Bosne i Hercegovine, ali o njima, barem trenutno, nemamo ovakvih direktnih svjedočanstava. Naprimjer, kada Žuljić opisuje stanovništvo Vareša, navodi da su stanovnici ovog grada koristili štokavski govor, koji su katolici nazivali “naškim”, pravoslavci “rišćanskim”, muslimani “maternjim”, dok su stanovnici susjednih gradova taj govor nazivali “paroškim”, jer su “stari Varešaci i Vareške izgovarali p mjesto f odnosno hv”. U nastavku izlaganja Žuljić ističe kako u novije doba, odnosno od uspostave austrougarske vlasti, taj isti govor mladi zovu “hr-

vaskim” odnosno “srpskim” (Katić, 54), što predstavlja rijedak primjer opisa širenja nacionalnih ideja među stanovništvom u jednoj lokalnoj sredini. Slične podatke daje i Tokmačić prilikom opisa uloge kulturnih društava u Varešu, koja se formiraju tokom austrougarske uprave s ciljem širenja nacionalnih ideja među “domorodcima” u Varešu (Katić, 86-91). Ovakve i druge slike iz vareške svakodnevnice sačuvane u rukopisima Žuljića i Tokmačića, omogućile su Katiću da ponudi svoju interpretaciju transformacije Vareša na prijelazu dva stoljeća, što on i čini u poglavlju pod nazivom *Domorodci i gospodari: analiza*, ali i u završnom poglavlju pod nazivom *Zaključna razmišljanja*, kojim se knjiga i privodi kraju. Naime, fokus Katićeve analize i interpretacije je utvrditi karakter i stepen promjena, koje nastaju kao posljedica austrougarske uprave u Varešu, sa posebnim fokusom na promjene svakodnevnice vareških “domorodaca”. Izmijenjenu urbanističku i arhitektonsku strukturu Vareša je bilo moguće uočiti i bez rukopisa Žuljića i Tokmačića, ali različita pomjeranja i preslagivanja unutar konkretnih društvenih i kulturoloških struktura, poput već spomenutih izmjena u govoru i nominovanju jezika, koji

se koriste u Varešu, zatim promjena u strukturi zaposlenih (postepeno smanjenje broja kovača i majdanžija u korist radnika odnosno “fabrikanata”), izmijenjenih dnevnih rituala, oblikovanja dnevnih obaveza i načina korištenja slobodnog vremena, postepenog mijenjanja ili čak potpunog izumiranja pojedinih tradicija i običaja, pa čak i praksi vezanih za pojedine segmente religioznog života do pojave “mode” i promjena u oblačenju. Svi spomenuti procesi, koje Katić opisuje u knjizi, nastaju kao posljedica izgradnje industrijskih kapaciteta, koji postaju glavna odrednica i faktor u životu novog Vareša, koji postepeno potiskuje staru osmansku varoš. Katić smatra da tokom ovog procesa transformacije Vareša iz zanatske varoši u industrijski grad, dolazi i do suštinskih promjena unutar vareškog društva, koje se više ne dijeli po vjerskom kriterijumu na katolike, muslimane i pravoslavce, već na domoroce (katolike, muslimane i pravoslavce) i gospodare, odnosno doseljene strance, koji su nosioci stvaranja novog Vareša. Intenzitet promjena koje austrougarska uprava donosi u Vareš i Bosnu i Hercegovinu mogu se porediti ili izjednačiti sa stepenom transformacije, koje je osmanska

uprava izvršila u prethodnim stoljećima. U oba slučaja gospodari (Osmanlije i Austro-Ugari) svojim djelovanjem mijenjaju “domorodce” (vareške i bosanskohercegovačke), a kao konačna posljedica tih aktivnosti se “oblikuje Vareš kakav poznajemo danas te Bosna i Hercegovina kakvu poznajemo danas – rezultat kolonijalnog dizajna”. Sa ovom konstatacijom Katić i završava svoju studiju o domorocima i gospodarima u Varešu.

Mario Katić je, kako i sam kaže, imao sreću doći do dva zanimljiva svjedočanstva o životu u Varešu krajem 19. i početkom 20. stoljeća, a koja su mu omogućila bolji uvid u životnu svakodnevicu stanovnika ovog malog srednjobosanskog grada. Bosanskohercegovačka historiografija ne obiluje studijama ovakve vrste, naročito kada su u pitanju istraživanja urbanih sredina, jer je pažnja etnologa i antropologa tradicionalno bila usmjerena ka ruralnim područjima. Također, iako se studija odnosi na konkretan grad, procesi koji su se odvijali u navedenom periodu istovremeno su bili prisutni i u drugim bosanskohercegovačkim sredinama, što omogućava korištenje historijske analogije i njene primjene i na te sredine. Važno je istaći, a i Mario Katić u samom tekstu to

više puta sam podvlači, da je ovo jedina interpretacija dešavanja u Varešu na osnovu navedenih rukopisa, te da su sigurno moguća i drugačija viđenja analiziranih procesa. S obzirom da bi puni tekst Mije Žuljića uskoro trebao biti publikovan i time dostupan drugim istraživačima i široj javnosti, možemo očekivati i alternativne interpretacije koje će, nadamo se, još više doprinijeti rasvjetljavanju i boljem razumijevanju procesa transformacije gradova i gradskog života u Bosni i Hercegovini na prijelazu dva stoljeća. Smatramo da je Katićeva studija već dala svoj pečat na tom putu, te da je, također, pružila i drugačiji uvid u sagledavanje austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini, čije se pozitivne strane često preneglašavaju i na taj način prezentuje neobjektivna slika tog razdoblja bosanskohercegovačke historije. U konačnici možemo zaključiti da knjiga Maria Katića *Domorodci i gospodari* unosi znatnu dozu svježine u istraživanja različitih aspekata prošlosti bosanskohercegovačkih gradova, te da će sigurno biti nezaobilazno štivo historičarima, antropolozima, etnolozima i ostalim stručnjacima zainteresiranim za urbanu historiju Bosne i Hercegovine.

Mirza Džananović